

contrarium plane confirmant atque persuadent. Et si quid a nobis plenius ea de re cum aliqua vi demonstrationis dici posset, libenter se auditurum ostendebat, utque id, nisi molestum esset, faceremus, rogabat vehementer. Huic nos cum morem gerere et, quantum in
5 nobis esset, gratificari studeremus, talia quaedam ex scriptis Platonis brevi libello complexi sumus.

Caput II.

Naturam alicuius rei gratia omnia agere et Aristoteles tradit et 2, 1
veritati consentaneum est. Neque enim dicendum esset idcirco eam
10 non alicuius gratia agere, quod sine consilio agat, quippe ars quoque,
etsi absque consilio, omnia tamen alicuius gratia agit. Quod autem
sine consilio agat, illud argumento est, quod, si ars in ligno esset, nullo
consilio uteretur. Atqui Plato et qui eum secuti sunt philosophi omnes,
nihil in prima parte ab Aristotele discrepantes, naturam similiter ponunt
15 alicuius rei gratia omnia facere, in secunda vero parte ab Aristotele
dissentiant, nihil eam sine consilio facere asseverantes. Nam etsi per
se ipsam minime natura aut consulat quicquam aut deliberet, intellectus
tamen universus, qui rebus omnibus ex natura nascentibus insistit
naturamque ipsam ad finem dirigit, consilio praeditus est. Neque
20 enim naturam Plato existimat primam rerum causam esse, sed esse
causam aliam censet natura priorem longeque nobiliorem, quae ratione
et consilio omnia agat, ad finemque perducatur, siquidem in se ipsa finis
quoque continet rationem. Tendit sane aliquid ad finem duobus modis
aut propria operatione aut aliena: propria ut homo et reliqua, quae
25 ratione pollent, aliena sicut ea, quae ad finem aliunde moventur,
quemadmodum a sagittario sagitta dirigitur et omnino res inanimatae
ab aliquo, quod rationis particeps sit, moventur ad finem, cum ipsae
nulla sua facultate moveri queant, sed aliunde id beneficium nanci-
scantur. Quo in genere natura posita est, quippe quae causa est instru-
30 mentalis et ita moveri solet, ut mens suo consilio rationeque permoverit.

Quo quidem in loco maxima meo iudicio inter Platonem et Aristote- 2
lem differentia est. Hinc enim perdifficilis illa et perobscura de ideis
quaestio oritur. Nec vero naturam solum, sed etiam artem Platonici
ponunt consilium praecedere, quippe artificem sibi finem proponere et,
35 quae ad illum ducant, investigare. Cum autem plura ac diversa sint,
quae ad finem perducunt, oportere artificem, quid celerius meliusque
eo perducatur, cogitare atque discernere. Hoc vero iure consilium appellari.
Nam cum pleraque occurrant artifici minus consueta, quorum quod-
libet ad propositum finem perducere potest, consilium capiat oportet,
40 quid rectius operi quoque modo accommodetur. Nec ideo existimandum
est nullum posse in arte consilium esse, quia factivus potius quam ac-
tivus habitus est. Neque enim actio a faciendo differt consilii ratione,

ταύτης μὲν παρὰ τὴν ποιήσιν εἶναι τι τέλος, ὡσπερ οἰκία, ἐκείνης δὲ οὐθὲν ἄλλο τέλος παρ' αὐτὴν τὴν πράξιν. καὶ τῆς μὲν εἶναι τὸ τέλος ἔργα τινὰ παρὰ τὴν χρῆσιν τε καὶ ἐνέργειαν, ἃ καὶ τῆς χρήσεώς τε καὶ ἔξεως εἶναι βελτίω. τῆς δὲ πράξεως αὐτὴν τὴν ἐνέργειάν τε καὶ χρῆσιν εἶναι τὸ τέλος. καὶ διὰ
 V 296 τοῦτο ὡς τὸ τέχνης ἔργον βέλτιον ἐστὶ τῆς ἔξεως τοῦ τεχνίτου, οὕτω καὶ 5
 τὴν πράξιν αὐτὴν, ἐξ ἧς πρόεισιν ἔξεως, εἶναι τιμιωτέραν. καὶ ταύτη ταῦτα
 διαφέρειν ἀλλήλων.

3 Εἶναι δὲ γε ὠρισμένα καὶ ἐγνωσμένα τὰ πρὸς τὸ τέχνης φέροντα τέλος λαβεῖν μὲν ἔχομεν καὶ παρὰ τοῦ Πλάτωνος, διαφέρειν δὲ ἢ ἐγνωσμένα καὶ ὠρισμένα. εἶναι γὰρ ἢ γένει ἢ εἴδει. καὶ ἃ γένει γινώσκειται, τὰ αὐτὰ εἶδει 10
 ἐσθ' ὅτε ἄγνωστα εἶναι δυνατόν. εἰ μὲν οὖν τὰ γένει ἐγνωσμένα τις λάβοι,
 μὴ δεῖν συζητήσεως μηδὲ βουλήσ τῷ τεχνίτῃ. οἶδε γὰρ ἰατρός τις ὢν τάναντία

M 178 τῶν ἐναντίων ἰάματα εἶναι. εἰ δὲ τινὰ ἀγνοοῦνται κατ' εἶδος καὶ διὰ τὴν τῶν
 κατὰ μέρος ἀοριστίαν ἀμφιβολία ὑπόκειται, ἐν τούτοις καὶ ζητητέον καὶ
 βουλευτέον εἶναι τῷ τεχνίτῃ, τί μᾶλλον ποιητέον, τίνι μᾶλλον χρηστέον, 15
 καὶ πότερον τῶδε ἢ τῶδε τῷ ψυχρῷ φαρμάκῳ τὸν πυρετὸν θεραπευτέον,
 καὶ τίνι τῶν ὁμοίως καθαρτικῶν καθαρτέον τὸ σῶμα, ποῖα τε ὥρα καὶ μέχρι
 πόσου. ταῦτα γὰρ εἰ μὴ τῇ ἰδίᾳ ἀγχινοῖα, βουλή τε καὶ φρονήσῃ ὁ ἰατρός
 εὖροι συζητήσας τε καὶ σκεψάμενος, μάτην ἔξει τὴν τοῦ τάναντία τοῖς ἐναν-
 τίοις ἰᾶσθαι εἴδησιν ἢ τὴν τοῦ κενωτέα εἶναι τῶν σωμάτων τὰ πληθωροῦντα. 20

4 Ἐτι δὲ καὶ ἐπεὶ τέχνη ἐστίν, ὡς ἄριστα ὑπὸ Ἀριστοτέλους διδασκόμεθα, ἔξις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητικὴ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν — περὶ
 ταῦτα δ' ἐστὶ καὶ τὸ βουλευέσθαι καὶ λογίζεσθαι κατ' αὐτὸν τὸν φιλόσοφον — ,
 ἐπεταὶ πάντως, εἴτε τις πράττοι φρονήσῃ, εἴτε τι τέχνη ποιῶν, βουλή τε
 χρῆσθαι καὶ τί ὠφελιμώτερον, τί βέλτιον, τί ῥᾶον ἂν γένοιτο σκοπεῖν καὶ 25
 σκοποῦντα εὐρίσκειν καὶ εὐρίσκοντα ποιεῖν ἢ καὶ πράττειν. πρὸ γὰρ τῆς
 εὐρέσεως προηγεῖσθαι δήπου δεῖν ζήτησιν τε καὶ ἔρευναν καὶ ἐπομένως βου-
 λήν. ἀγνοούμενον γὰρ τι, εἴτα γινωσκόμενον ἢ μαθήσῃ ἢ εὐρέσει γινώσκε-
 σθαι. εὐρίσκεσθαι δὲ ὅλως οὐθὲν μὴ ἠγησαμένης βουλῆς καὶ ζητήσεως.

V 296^v ὅλως τε ὡσπερ περὶ τὰ πρακτά, περὶ ἃ τις πολλάκις ἐνεργήσας κατώρθωσεν, 30
 οὐκέτι ἀμφιβάλλει οὐδὲ βουλεύεται — ἂν δὲ τι ἕτερον νεώτερον παρεμπέσῃ,

M 178^v εἰ πρακτέον καὶ ὅπως πρακτέον βουλεύεται, καὶ μετὰ τῶν φρονίμων συζητεῖ — ,
 οὕτω κἂν τῷ ποιεῖν, ὃ τῇ τέχνῃ ἀποδιδόαμεν, ὅσα μὲν κοινότερα καὶ ἔθει
 χρονιωτέρῳ εἰσὶ γνώριμα, περὶ ταῦτα οὐ διστάζει οὐδεὶς οὐδὲ βουλεύεται.
 περὶ δὲ τὰ τῇ τῶν κατὰ μέρος ἀοριστία ὑποκείμενα καὶ οὐ πάνυ ἠκριβωμένα, 35
 περὶ ταῦτα καὶ ἡ βουλή καὶ ἡ ζήτησις, καὶ τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἤττον εἰσὶ
 γνώριμα τῇ τέχνῃ.

5 Οὐδὲ γὰρ οὐδ' Ἀριστοτέλης ὅποιασοῦν τέχνας μὴ βουλεύεσθαι βούλεται, ἀλλὰ τὰς ἀκριβεστέρας μόνον, ὧν δηλαδὴ ὠρισμένα εἰσὶ τὰ ὑποκείμενα ὡς
 τὰς γε μὴ τοιαύτας χρωμένας βουλή. »περὶ τὰς ἀκριβεῖς καὶ αὐτάρκεις 40

5 τεχνίτου M τεχνήτου V | 8 δὲ γε M corr. ex μέντοι | 11 λάβοι M corr. ex λάβοιεν | 12 τεχνίτη M τεχνήτη V

40 Arist. Eth. Nik. γ 5. 1112 a, 34—1112 b, 8.

sed eo quod in faciendo praeter factionem ipsam opus aliquod relinquitur, utputa domus aut aliquid huiusmodi et quidem ipsa faciendi operatione praestantius. In agendo autem nihil tale relinqui solet, sed ipsa agendi operatio finis est, atque ob eam rem quemadmodum opus artis artificis sui habitu nobilior est, sic ipsa actio habitu, ex quo profluit, nobilior habetur. Ita maius inter haec discrimen asserunt oriri.

Certa autem esse et cognita, quae ad artis finem pertinent, ex Platone quoque percipi potest. Sed non parum interest, quonam modo cognita ac certa habeantur, siquidem et genere cognita esse possunt et specie. Quae autem cognita genere sunt, eadem ut specie incognita sint, fieri posse intelligi potest. Quodsi genere cognita capiamus, non oportet artificem quicquam quaerere aut consultare. Novit quippe, si medicus est, contraria curanda esse contrariis. At si specie ignorantur et ratio eorum particularis anceps ac dubia est, tum consultandum quaerendumque est, quid facto opus sit, quid magis expediat, quae frigidior medicina calidiori aegritudini magis conveniat, quo genere purgationis aegroti corpus purgandum sit, quo tempore, qua hora, quatenus oporteat purgare. Haec nisi medicus ingenio, consilio prudentiaeque compererit, frustra norit contraria contrariis curari oportere aut vitiosum humorem imprimis evacuandum esse.

Item cum ars, quemadmodum manifeste Aristoteles tradit, sit habitus cum vera ratione factivus in rebus, quae possunt aliter se habere — eisdem autem in rebus, ut idem philosophus censet consultatio etiam cogitatioque habetur —, sequitur sane, ut, sive prudentia aliquid agas seu arte facias, consilium adhibendum sit et, quid utilius ac melius sit, quaerendum quaerendo, inveniendum inveniando, agendum seu faciendum. Quippe ante inventionem esse inquisitionem oportet, deinde consilium. Incognita enim quaerendo atque inveniando cognoscimus. Inveniri autem quicquam, nisi consilium praecesserit, non potest. Atqui ut in agendo minus dubitare in his rebus solemus, in quibus saepenumero officio functi ex voluntate egerimus — si quid autem novi occurrit, ambigimus et, quid agendum sit, quaerimus atque consulimus —, sic in faciendo, quod genus operationis tribuimus arti, ea quae communiora et longo usu praecepta sunt, certiora habentur nec egent consilio. Quae autem in particularem conditionem veniunt, haec a ratione regulaque discedunt, et quo minus rationi artis parent, eo magis consilium requirunt.

Nec Aristoteles quidem velle videtur quaslibet artes non consultare, sed diligentiores dumtaxat, hoc est quarum subiecta certiora sunt, quasi velit significare non de omnibus artibus idem habendum esse iudicium, sed existimandum alias quidem consilio uti, alias vero non uti. Ita enim in tertio libro de moribus inquit: »In diligentibus ac sufficientibus scientiis consilium non est, utputa in scribendis litteris

τῶν ἐπιστημῶν, φησὶν ἐν τῷ τρίτῳ τῶν ἠθικῶν, οὐκ ἔστιν βουλή, οἷον περὶ γραμμάτων. οὐ γὰρ διστάζομεν πῶς γραπτέον· ἀλλ' ὅσα γίνεται δι' ἡμῶν, οὐχ ὡσαύτως δὲ αἰεὶ, περὶ τούτων βουλευόμεθα, οἷον περὶ τῶν κατ' ἰατρικὴν καὶ χρηματιστικὴν καὶ κυβερνητικὴν μᾶλλον ἢ γυμναστικὴν, ὅσα ἤττον διηκριβῶται, καὶ ἔτι περὶ τῶν λοιπῶν ὁμοίως, μᾶλλον δὲ καὶ περὶ τὰς τέχ- 5 νας ἢ τὰς ἐπιστήμας. μᾶλλον γὰρ περὶ αὐτὰς διστάζομεν. « οὕτως οὐδ' ὁ φιλόσοφος οὗτος ἀναιρεῖ τὴν βουλήν, ἐφ' ὧν μὴ πάνυ τοι ὠρισμένα τὰ ὑποκείμενα. εἰ οὖν μηδεμίαν ἔστιν εὐρεῖν τέχνην οὕτως ὠρισμένον τὸ ὑποκείμενον ἔχουσαν, ὡς μηδεμίαν ἀμφιβολίαν καταλείπειν μηδενί, τί ἀμαρτάνει ὁ μηδεμίαν τέχνην βουλῆς ἀμοιβὴν εἶναι φάσκων; τῷ ὄντι οὐδ' ἐν τούτῳ διαφωνεῖν 10 Ἄριστοτέλη τοῦ καθηγεμόνος αὐτῷ Πλάτωνος φαίην ἄν. ἀλλὰ τὸ μὴ βουλευέσθαι τὴν τέχνην οὕτω νοῶ, ὡς ἂν εἰ εἶπεν ἐπ' ἔλαττον χρῆσθαι βουλή. ἤττον γὰρ εἰσιν ὑπὸ βουλήν, ἢ τῇ ἑαυτῶν φύσει ἢ χρήσει μᾶλλον εἰσιν ὠρισμένα.

V 297⁶ Εἰ δὲ τινες μᾶλλον ἢ χρὴ ἀκαίρως ἐρίζοντες, οὐδεμιᾶ ὅλως βουλήν χρῆσθαι
M 179 τὴν τέχνην γνώμην Ἄριστοτέλους εἶναι διῆσχυριζόμενοι, ἴστωσαν, ὡς τοῖς 15 ὑφ' ἡμῶν εἰρημένους λόγους νικώμενοι τὰ μὲν Πλήθωνος κατ' Ἄριστοτέλους ἐγκρίνουσι, τὸ δ' Ἄριστοτέλους ἐπιχείρημα ἐκεῖνο ἀμβλύνουσι, ὅτι τὴν φύσιν ἕνεκά του ποιεῖν δείκνυσιν. οὕτω γὰρ ἐκεῖνος κατὰ τῶν ἀρνούμενων τὴν φύσιν ἕνεκά του ποιεῖν διὰ τὸ μὴ βουλευέσθαι ἐπιχειρεῖ. παραδείγματι γὰρ τῷ τῆς τέχνης δεῖξαι πειράται, ὡς εἰ καὶ μὴ βουλεύεται ἡ φύσις, οὐ διὰ τοῦτο 20 ὁμῶς νομιστέον αὐτὴν μὴ ποιεῖν ἕνεκά του, εἴ γε καὶ ἡ τέχνη μὴ βουλευομένη ὁμῶς ἕνεκά του ποιεῖ.

7 Εἰ οὖν ἀπλῶς αὐτὴν μὴ βουλευέσθαι βούλονται δόξαν εἶναι Ἄριστοτέλους οἱ ἐναντίοι — καὶ τούτῳ μόνον τῷ λόγῳ δείκνυσιν ἐκεῖνος τὸ τῆς φύσεως ἀπροβούλευτον τῷ μηδὲ τὴν τέχνην βουλευέσθαι — ἱκανῶς ὁ ἀντιλέγων δοκεῖ τῷ 25 φάσκειν αὐτὴν βουλευέσθαι τὸν ἐκεῖνου ἀναιρεῖν λόγον. καὶ οὐ δεῖ Πλήθωνα θαυμάζειν, ὡς Θεόδωρος ἔλεγεν, μηδὲ νομίζειν αὐτὸν ἀπλῶς τὸ εἰρημένον λαβεῖν. εἰ γὰρ καὶ διὰ βραχέων, δείκνυσιν ὁμῶς ἀτεχνίαν καλῶν οὐ τέχνην τὸ γινόμενον ἄνευ βουλῆς εἴτε καὶ λογισμοῦ, τὴν πλατυτέραν ἐπεξεργασίαν σοφῷ ἀκροατῇ καταλιπῶν. τὸ γὰρ ἄνευ βουλῆς ὅποιασοῦν εἴτε τῶν ἀμέσων 30 εἴτε τῶν ἐμμέσων αἰτίων καὶ λόγου εἶναι χωρὶς. τὸ δὲ μὴ μετὰ λόγου οὐ τέχνην, ἀλλὰ ἀτεχνίαν εἶναι. » ἐγὼ γὰρ τέχνην οὐ καλῶ, ὃ ἂν ἦ ἀλογον πρᾶγμα«, M 179^v ὁ ἐν Γοργία Σωκράτης φησὶν. τοιγαροῦν μετὰ λόγου τε καὶ βουλῆς θετέον τὴν τέχνην ποιεῖν, καὶ εὖ ἀποφαίνεσθαι τοὺς, εἰ μὴ παρείη βουλή, οὐδὲν ἕνεκά του ποιεῖσθαι διῆσχυριζομένους. ἔστι μὲντοι βουλή φύσεως ἢ τοῦ νοῦ 35 βουλή τοῦ διὰ τῶν φυσικῶν πάντων διήκοντος. ὁ γὰρ ἀνθρώπινος καὶ ἡμέτερος λόγος μεταβατικῶς τε καὶ συζητητικῶς ἀφ' ἑτέρου ἐφ' ἕτερον προῖων V 297^v καὶ διὰ τοῦτο βουλή καλούμενος παρὰ τῷ καθόλου νῶν ἐκείνῳ καὶ τῆς φύσεως ἀρχηγῶ ὠρισμένος μὲν ἔστι καὶ πάσης ἀμφιβολίας ἐπέκεινα, οὐδὲν δ' ἤττον

9 καταλείπειν V καταλιπεῖν M | 24 ἐκεῖνος M corr. ex Ἄριστοτέλης | 37 τε καὶ συζητητικῶς M add. in margine

nulla nobis dubitatio occurrit, quemadmodum sit scribendum. In iis
 vero, quae nostra opera effici solent nec semper eodem modo contingunt,
 consultamus, ut de rebus ad medicinam spectantibus, de pecuniariis,
 de navalibus magis quam de gymnasticis, quo scilicet minus illarum
 5 ratio certa est, et de reliquis similiter. Magis autem et in artibus quam
 in scientiis, siquidem in his magis dubitamus. Sic Aristoteles cadere
 in artem consilium non negat, si ea, de qua agitur, minus certa res
 est. Quodsi nulla ars est, quae subiectum usqueadeo certum habeat,
 ut nihil in ea anceps ac dubium sit, quod tandem peccatum est, si
 10 quis nullam artem carere consilio dicat et quamquam non aequae omnes,
 aliam tamen magis, aliam minus consultare arbitretur? Equidem
 Aristotelem ne hac quidem in re dissentire a praeceptore suo Platone
 existimo. Sed quod ab eo dictum est non uti consilio, ita intelligendum
 arbitror, quasi minus uti consilio dixisset. Minus enim in consilium ea
 15 cadunt, quae sive natura sua, sive usu certiora habentur.

Quodsi qui contentionis cupidiores quam veritatis instare perti-
 naciarius voluerint eam fuisse Aristotelis sententiam, ut artem nihil con-
 silio agere existimandum sit, sciant se rationibus nostris convictos
 simul et Plethoni cedere oportere et argumentum illud Aristotelis
 20 debilitare prorsus atque infringere, quo naturam asseruit alicuius
 gratia agere. Ita enim ille adversus eos argumentatur, qui idcirco
 naturam alicuius gratia agere negarunt, quod sine consilio agat. Exemplo
 namque artis ostendere nititur naturam, tametsi absque consilio agat,
 non tamen propterea existimandum nullius causa agere, quando ne
 25 ars quidem consilio facit, et tamen alicuius causa eam facere mani-
 festum est.

Quodsi hac una ratione ab Aristotele ostenditur consilio naturam
 7 carere, satis qui artis consilium explicaverit, omnem illius rationem
 infringet. Itaque perstabit eorum sententia, qui, nisi consilium adsit, nihil
 30 alicuius causa agi censent affirmandum. Naturae igitur consilium univer-
 sae mentis consilium est. Quippe ratio, quae apud mortales ex diligenti
 rerum inquisitione consilii nomen accepit, apud mentem illam univer-
 sam naturae principem certior est, quam ut quaeri et dubitari possit.
 Verumtamen consilii, cogitationis, providentiae, curae, operae et alia
 35 huiusmodi nomina mutuata est, rationi cognata et quaestionem de
 nomine potius quam de re patitur.

Quamobrem ut summatim obiectis rationibus respondeamus, con-
 silium duplex esse dicimus: humanum alterum, cui res dubiae subiiciun-
 tur, alterum divinum, cui nihil nisi certum exploratumque subiectum
 40 est. Hoc ad theologiam pertinet, illud ad philosophum, qui eam
 philosophiae partem sectatur, quae de moribus est. Uterque autem
 in genere suo id proprie nominat usurparique aequivoce ab altero arbi-
 tratur. Ea est enim disciplinarum omnium lex de nominibus, ut eisdem

βουλή, λογισμός, πρόνοια, ἐπιμέλεια καὶ ὅσα τοιαῦτα καλεῖται τῆς τούτων διαφορᾶς ῥηματικῆς μᾶλλον ἢ πραγματικῆς οὔσης.

8 Δι' α' ἔν' ὡς ἐν βραχεῖ τὰς ἀντιθέσεις διαλύσωμεν πάσας, διττὴ ἐστὶν ἡ βουλή. ἡ μὲν γὰρ ἐστὶν ἡμῖν σύμφυτος, ἥ τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν καὶ περὶ α' ἐστὶν ἀμφιβάλλειν ὑπόκειται. ἡ δὲ τις θεία καὶ τοῖς θείοις προσήκουσα, 5 ἥ τὰ ὑποκείμενά εἰσιν ὠρισμένα. ὧν περὶ θατέρας μὲν τοῦ θεολόγου, περὶ δὲ θατέρας τοῦ ἠθικοῦ φιλοσόφου ἐστὶ διαλέγεσθαι. ἑκάτερός τε τούτων ἐν τῷ οἰκείῳ γένοι κυρίως τῷ ὀνόματι τούτῳ χρώμενος, ἄτερος θάτερον ὁμωνυμίᾳ πη χρῆσθαι νομίζει. οὗτος γὰρ ἐστὶ τῶν ἐπιστημῶν περὶ τὰ ὀνόματα νόμος, ὡς τοῖς αὐτοῖς μὴ τὰς αὐτὰς διαφόρως χρῆσθαι, καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ γένοι ἑκάστην 10 ἐξουσία τινὶ συγκεχωρημένη ὀρθῶς τε καὶ κυρίως οἰεσθαι ὀνομάζειν, α' βούλοιντο πράγματα. διὸ καὶ τὴν μὲν τέχνην τινὰ μὲν ἐγνωσμένα καὶ ὠρισμένα ὑποκείμενα ἔχουσαν καὶ ὠρισμένως ἄγοντα πρὸς τὸ τέλος, τινὰ δὲ γε καὶ ἀμφίβολα καὶ ἀόριστα πρεπόντως περὶ ταῦτα βουλῇ χρῆσθαί φαμεν. τὴν γε M 180 μὴ φύσιν βουλευέσθαι, οὐκ αὐτὴν ἐκείνην, ἀλλὰ νοῦν τὸν καθόλου τὸν διὰ τῶν 15 φυσικῶν πάντων διήκοντα καὶ τῇ θείᾳ ἑαυτοῦ βουλῇ πάντα ἰθύνοντα. ὁθεν δείκνυται καὶ τὴν τέχνην κυρίῳ ὀνόματι βουλῇ χρῆσθαι λέγειν ἐξεῖναι, καὶ τὴν φύσιν οὐκ ἀλόγως νομίζειν τῷ τοῦ ἐφισταμένου αὐτῇ νοῦ ἀναμαρτήτῳ καὶ ἀκριβεστάτῳ λόγῳ βουλευέσθαι, καὶ βουλήν οὐκ ἀπεικόντως τὸν γε τοιοῦτον ὀνομάζειν λόγον. 20

9 Ταῦτα μὲν οὖν ἡμεῖς πρὸς Θεόδωρον. τούτοις δ' ἐντυχῶν Γεώργιος Τραπεζούντιος ὁ Κρήτης καὶ πάλαι μὲν ὠδίνων ἡμῖν λοιδορεῖσθαι, ἐξ οὗ Θεόδωρον V 298 αὐτοῦ περὶ τέχνην λόγων προεθέμεθα, ὀργᾶ μὲν ἀντιλέγειν καὶ ἀντεῖπεν ὡς οἶεται, τῇ ἀληθείᾳ ἑαυτοῦ κατειπῶν. βουλόμενος δὲ δοκεῖν εὐλαβεῖσθαι ἡμῶν τὸ ἀξίωμα καὶ εὐσχημονέστερον ἡμῶν κατειπεῖν, προσποιεῖται ἀγνοεῖν 25 τὸν πατέρα τοῦ λόγου καὶ Θεοδώρου, ἀλλ' οὐ Βησσαρίωνος εἶναι νομίζειν τὸ γράμμα, κάκείνῳ δὴθεν ἀντιλέγει. πλάττει δὲ καὶ Ἀθανάσιον εἶναι τὸν αὐτῷ κοινωσάμενον τὰ συγγεγραμμένα, καὶ μὴ Ἡσαΐαν, ὅς μόνος αὐτὰ εἶχε. γέγραφε γὰρ ἡμῖν ἐπιστόλιόν τι, ὑπ' Ἀθανασίου λέγων αὐτὸ εἰληφέναι, ὡς δὴ ἡμῖν διαφέρον, εἰ ὁδε μᾶλλον ἢ ἐκεῖνος αὐτὸ δέδωκεν, ἢ ὡς ἂν εἰ ἐβουλό- 30 μεθα αὐτὸ λανθάνειν, ἀλλὰ μὴ πᾶσι δῆλον εἶναι, ὡς ἂν δηλαδὴ τὸν ἔλεγχον φεύγοντες, οἳ γε οὐδὲν ἄλλο οὕτως εὐχόμεθα ἢ πρῶτα μὲν μηδὲν λέγειν μηδὲ M 180^v φρονεῖν, ὅτι μὴ ἀληθὲς καὶ ψεύδους ἂν εἴη καὶ ἀνοίας ἀπηλλαγμένον, ἔπειτα καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἐν τοῖς ἡμετέροις ἐνεῖη — καὶ γὰρ ἐσμὲν ἄνθρωποι καὶ ἀγνοία, εἰ καὶ μὴ τῇ αἰσχίστῃ τε καὶ διπλῇ (ἀπειῇ γὰρ ἡμῶν τε καὶ τῶν ἡμᾶς φιλοῦν- 35 των τοῦτό γε τὸ δεινόν, ἡμῶν δ' ἕνεκα καὶ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν) ἀλλὰ γε τῇ ἀπλῇ ἔνοχοι καὶ πολλὰ οἶδαμεν ἀγνοοῦντες —, μάλιστα μὲν ὑπ' ἀληθῶν ἐλέγχεσθαι φίλων ἐπιθυμοῦμεν μετ' εὐνοίας ἡμᾶς τὴν ἀλήθειαν διδασκόντων, εἰ δὲ μὴ γε καὶ ὑπ' ἐχθρῶν, οἷον αὐτὸς ἑαυτὸν προῖκα κατέστησεν μηδὲν ὑφ' ἡμῶν μὴ λόγῳ, μὴ ἔργῳ δεινὸν παθῶν. ἐκ γὰρ τῶν γε τοιούτων μάλιστα 40 ὠφελούμεθα. καὶ νῦν ἂν αὐτῷ μεγίστας ὠμολογήσαμεν χάριτας, εἴ τι ἐν τοῦ-

10 αὐτοῖς M V *add.* τὰς | 40 μὴ λόγῳ, μὴ ἔργῳ M μὴ ἔργῳ, μὴ λόγῳ V

non eadem vario modo utantur, et in suo quaeque genere quasi quodam privilegio recte ac proprie nominare videatur. Unaquaeque vero ars partim cognita certaue habet, quae fini accommodat, partim dubia et decernenda consilio. Naturam autem consultare non sua facultate
5 dicimus, sed universae mentis, quae rebus naturae omnibus insistat et suo divino consilio providentiaque gubernet. Ita fit, ut et ars consilio proprie utatur et natura non temere rationem suae mentis exquisitissimam consilii nomine probet appellari.

Haec tum ad Theodorum breviter perscripsimus. Quae ubi Georgius
10 Trapezuntius Cretensis legit, ut odium, quod in nos iam diu, hoc est ab eo tempore, quo ei Theodorum in doctrina praeponendum censuimus, parturierat, aliquando pareret, adversus ea scripsit. Sed ut velle personae nostrae parcere videretur nosque honestius impeteret, finxit se ignorare, quisnam eius libelli auctor esset, et Theodori, non Bessarionis
15 disputationem hanc esse, seque Theodoro contradicere simulavit. Ostendit praeterea Athanasium fuisse, qui haec scripta ei tradiderat, cum tamen Hesaias, non Athanasius fuisset. Solus enim Hesaias ea scripta a nobis habuerat. Hic tamen, quasi nostra interesset, a quo ea accepisset, epistolam ad nos scripsit, qua oblatum sibi ab Athanasio
20 fuisse opusculum significavit. Equidem neque, a quo datum sit, requiro neque latere, quae scripsi, cupio. Quin potius nihil tantopere desidero, quam ut primo nihil nisi recte et loquar et sentiam, tum si quid erro — homo enim sum nec innocentiam cum deo immortali communem habeo —, error meus non modo ab homine amico benigne corrigatur,
25 sed etiam ab inimico, qualem se Georgius sua certe, non mea culpa constituit. Dummodo enim fructum, quem cupio, percipiam, nihil mea interesse existimo, amicusne an inimicus sit, qui me emendat et corrigit. Et quidem Georgio nunc magnas agerem gratias, si nostra arguens scripta, ipse aliquid recte diceret, ex quo fructum capere aliquem
30 possem. Perlibenter enim eos audio, qui melius quam ego intelligunt, talesque esse plerosque non diffiteor. Verum hic certe non ratione aliqua, sed iniqua animi perturbatione commotus ita docet ac disputat, ut si se ipsum posset intelligere, puderet profecto hominem ac suo ipsius iudicio condemnatus discederet.

35

Caput III.

Iam vero quid scribat, quove modo reprehendat et disputet, 3, 1 quaeso parumper audite.

»Petiisti a me, inquit, amice Hesaia, ut breviter ad te scriberem, quo modo tueri quispiam Aristotelem possit, ubi contradicere sibi
40 ipsi videtur. Cum enim in libro, quem de rebus naturalibus scripsit, artem negasset consilio agere, quae facit, alibi eandem asseruit habitum

τοις τοῖς λόγοις σοφόν, εἴ τι χρήσιμον, εἴ τι ὠφέλιμον εἴρηκεν. ἤδιστα γὰρ τῶν γέ τι βέλτιον εἰδότες — εἰσὶ δ' οὐκ ὀλίγοι — ἀκούομεν. νῦν δὲ πάθει κεκινημένος ἐπὶ πολλοῖς, ὧν εἶπεν, βέλτιον ἂν σκεψάμενος αἰσχυνθείη, ὡς ὄραν ἔξεστιν.

Κεφ. γ' < Γεώργιος Τραπεζούντιος Ἡσαῖα τῷ Κυπρίῳ. >

5

3, 1
V 298^v

» Ἡιτήσω, ὦ φίλε Ἡσαῖα, γράψαι σοι ὡς οἶόν τε διὰ βραχέων, πόθεν Ἀριστοτέλει τις συμμαχήσει φανερώς περιπίπτοντι ἑαυτῷ. ἐν μὲν γὰρ τῇ φυσικῇ φησι τὴν τέχνην οὐ βουλευέσθαι, ἐν ἄλλοις δὲ ἔξιν μετὰ λόγου εἶναι τὴν τέχνην.

B 227 καὶ ἄλλα δὲ παρ' ἄλλων ἀκούσαι καὶ ἀναγνῶναι προσετίθει, ἐξ ὧν καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν τέχνην βουλευέσθαι κατ' ἀνάγκην οἶει δεῖν, οἶον ὅτι καὶ ἡ φύ- 10
σις καὶ ἡ τέχνη ἕνεκά του ποιεῖ. τὰ δὲ ἕνεκά του ποιῶντα λογισμῶ καὶ λόγῳ ποιεῖ. ταῦτα δὲ πάντα βουλευέσθαι. καὶ ταῦτα μὲν καὶ τὰ τοιαῦτα ἐκεῖνοι.

M 181 ἐγὼ δὲ θαυμάζω τῆς σοφίας. τοὺς οὕτως, οὐκ οἶδα, εἴτε φιλοσοφούντας χρῆ λέγειν εἴτε φιλοσοφούντας. ἔδει γὰρ αὐτοὺς λαβεῖν πρότερον, τί ἐστὶ τὸ βου-
λεύεσθαι, καὶ περὶ τίνων, καὶ τί διαφέρει λόγου καὶ τοῦ ἕνεκά του. οὐδὲ γὰρ 15
πᾶν τὸ ἕνεκά του ποιῶν βουλεύεται. ἀλλὰ πᾶν τὸ βουλευόμενον ἕνεκά του βου-
λεύεται. οὐδὲ πᾶν τὸ λόγῳ γινόμενον ἕνεκά του γίνεται. ἀλλὰ πᾶν τὸ τοιοῦτο
λόγῳ γίνεται. ὁ γὰρ λόγος οὐκ εἰς τὸ τελικὸν αἷτιον μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ
εἰδικὸν καὶ ὑλικὸν ἀναφέρεται. ὥστ' ἐπὶ πλέον τὸ μὲν ἕνεκά του τοῦ βουλευέ-
σθαι, τοῦ δ' ἕνεκά του ὁ λόγος. 20

2 Καλῶς οὖν συλλογίζονται λόγῳ προῖέναι τὴν φύσιν, ὅτι ἕνεκά του. ἀμαθῶς δὲ καὶ βουλευέσθαι ἐκ τούτων τὴν φύσιν συνάγουσιν. ἀμαθέστερον δὲ καὶ περιπίπτειν ἑαυτῷ Ἀριστοτέλη νομίζουσιν. εἶωθε γὰρ Ἀριστοτέλης οὕτω καταχρησθῆναι τοῖς φανεροῖς, καὶ ἐστὶν ἐν αὐτῷ εὐρεῖν τάναντία περὶ τοῦ αὐτοῦ, οἶον ὅτι θερμὸς ὁ ἀήρ, καὶ πάλιν ὅτι ψυχρὸς. ἐστὶ δὲ κούφου λίαν τὸ οἶεσθαι 25

B 217^v ἄμφω ταῦτα ἐνεῖναι τῷ ἀέρι τὸν Ἀριστοτέλη δοξάσαι. ἀλλ' ὡς εἴρηται, κατα-
χρηῖται τοῖς φανεροῖς ὡς ἐν ὑποθέσει λαμβάνων.

3 Ἔτι ἐν τῷ τρίτῳ τῶν περὶ ψυχῆς χωριστὸν εἶναι τὸν νοῦν εἰπὼν ἐπιφέρει·
» οὐ μεμνήμεθα δέ, ὅτι ὁ μὲν ἀπαθής ἐστίν, ὁ δὲ παθητικὸς νοῦς φθαρτός,
οὐ χωρὶς οὐδὲν νοεῖ. « ἀντιλέγειν γὰρ ἑαυτῷ δοκεῖ διὰ τῆς ἀντιφάσεως εἰς 30

V 299 ὑψηλότερον τοὺς νουνεχεῖς καὶ εὐγνώμονας ἀνάγων ἀκροατάς. ὅτι δ' οὕτω
ταῦτ' ἔχει, δῆλον. εἰ γὰρ οὐδὲν νοεῖ χωρὶς τοῦ παθητικοῦ νοῦ, ἦτοι τῆς φαν-
τασίας, πῶς μένει νοῦς φθαρείσης τῆς φαντασίας; βούλεται οὖν λέγειν, ὅτι
νοεῖ μὲν, ἐπειδὴ νοῦς, ἀλλ' οὐ διὰ τῆς φαντασίας οὐδ' ἐκ τῶν ἔξω κινούμενος

M 181^v ἢ ἐκ τῶν ἐναποκειμένων τῇ φανταστικῇ μνήμῃ διανοούμενος, ἀλλ' ὑψηλό- 35

B = Vat. gr. 1098 fol. 216^v—219^r

9 ἀκούσαι M V B *add.* τε | 12 καὶ ταῦτα M V ἀλλὰ ταῦτα B | 16/17 ἀλλὰ . . .
βουλευέται M V] B *om.* | 17 τὸ τοιοῦτο M V τῷ τοιοῦτῳ B | 19 ἐπὶ πλέον M V
ἐπὶ πλέον B | 22 ἐκ τούτων M V] B *om.* | 25 κούφου M V κοῦφον B | λίαν M V
τὸ λίαν B | 28 ἐν τῷ τρίτῳ M V] B *om.* ἐν | νοῦν M V] B *om.* | εἰπὼν M V
εἰπεῖν B

29 Arist. De Anima γ 5. 430 a, 23—25.

esse cum ratione factivum. Addidisti etiam te pleraque alia audivisse ab aliis, quibus tam artem quam naturam consultare existimas, quod scilicet natura et ars alicuius gratia agere solent. Quae vero alicuius gratia agunt, cogitatione rationeque agant, oportet. Quo in genere
 5 consilium contineri certum est. Haec et alia huiusmodi illi. Ego vero sapientiam illorum hominum admiror, quos nescio an philosophos potius quam philotenebras appellare debeam. Proponere enim debebant, quid sibi consultare, et de quibus consilium habeatur, quidve differat a ratione et fine, cuius causa agitur. Non enim omne, quod ali-
 10 cuius causa agit, consultat, sed omne quod consultat, alicuius causa agit. Nec omne, quod ratione fit, alicuius causa fit, sed omne, quod alicuius causa fit, ratione fit. Ratio enim non solum ad causam finalem, sed etiam ad formalem et materialem refertur. Itaque amplius est alicuius causa fieri quam consultare, et ratione fieri quam alicuius
 15 causa fieri.

Recte igitur ratiocinantur naturam agere ratione. Nam alicuius
 causa agit. Sed falso ex his colligunt consultare naturam. Longe autem magis per ignorantiam peccant, cum Aristotelem sibi ipsi contradicere arbitrantur. Solet enim Aristoteles sic abuti rebus manifestis,
 20 licetque apud eum contraria eadem de re reperire, ut aërem esse calidum et rursus frigidum. Levissimi quippe hominis esset existimare Aristotelem haec simul esse in aëre censuisse. Sed, quod modo dixi, manifestis abutitur quasi per suppositionem.

Iam tertio libro de anima, cum intellectum separabilem esse
 25 dixisset, haec subdit. »Sed non meminimus, quoniam hic impassibilis est. Passibilis autem intellectus corruptibilis est, sine quo nihil intelligit.« Contradicere enim sibi videtur, cum ita ad altiora reducit auditores prudentes et iustos. Quod ita esse facile patet. Nam si nihil intelligit sine passibili intellectu, hoc est phantasia, quo modo
 30 maneat intellectus phantasia sublata? Significat igitur intelligere quidem intellectum, quoniam intellectus est, sed non per phantasia nec per exteriora motum aut per ea, quae in phantastica memoria deposita sunt, intelligentem, sed modo altiore perfectioreque. Quod ne intelligere quidem dicendum est nisi aequivoce. Hoc igitur modo in physicis
 35 quoque locutus est. Cum enim naturam ostendere vellet non consultare, quamvis alicuius causa faciat, ne cui forte indocto mirum videretur alicuius causa agere, quod non consultat, accepit artem non consultare. Non autem id simpliciter accepit. Noverat enim artem consultare. Quae res caeco quoque, ut aiunt, manifesta est. »Sed si in ligno, inquit,
 40 esset, non consultaret.« Quamobrem certum est, ut cum in ligno non sit, consultet. Nam si, cum in ligno sit, haud consultare artem asserimus, sequitur porro, ut, cum in ligno non sit, consultare eam fateamur. Illud igitur sumit, non hoc, et naturam virtuti artificiosae, innatae,

τερὸν τε καὶ τελεώτερον. ὅπερ οὐδὲ νοεῖν κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρω-
πίνου νοῦ εἴποι ἂν τις ὀρθῶς, εἰ μὴ ὁμωνύμως. τούτῳ οὖν τῷ τρόπῳ καὶ ἐν
τοῖς φυσικοῖς φησι. βουλόμενος γὰρ δεῖξαι τὴν φύσιν μὴ βουλευέσθαι, καίπερ
ἐνεκά του ποιούσαν, ἵνα μὴ τινι τῶν σκαιῶν τὸν νοῦν θαυμαστὸν δόξῃ ἐνεκά
του ποιεῖν τὸ μὴ βουλευόμενον, λαμβάνει τὴν τέχνην μὴ βουλευέσθαι. λαμ- 5
βάνει δὲ οὐχ ἀπλῶς. οἶδε γὰρ βουλευομένην αὐτήν. τοῦτο γὰρ καὶ τυφλῷ
δῆλον. «ἀλλ' εἰ ἦν ἐν τῷ ξύλῳ, φησὶν, οὐκ ἂν ἐβουλευέτο.» ὥστε δῆλον ὅτι μὴ
οὔσα ἐν τῷ ξύλῳ βουλεύεται. εἰ γὰρ οὐκ ἂν ἐβουλευέτο οὔσα, πάντως μὴ
οὔσα βουλεύεται. ἐκεῖνο ἄρα λαμβάνει, οὐ τοῦτο. καὶ τὴν φύσιν τεχνικῇ
ἐμπεφυκυῖα δυνάμει καὶ συμφυεῖ ἀφομοιοῖ, οἷον εἰ τις θείῃ κυπάρισσον εὐθύς 10
εἰς κλίνης φύεσθαι σχῆμα.

4 Ἄλλ' οὐκ ἂν τι ποιήσκειν ἡ φύσις ἀβουλεύτως, φησὶν, ἐνεκά του ποιούσα
καὶ λόγῳ προϊούσα. οὐ συνορᾶς ἔτι, ἀνθρωπε, ἀπὸ τῶν καθολικωτέρων ἐπὶ
τὰ μερικώτερα καταφατικῶς κατιῶν; δεῖ δὲ τούναντίον. οὐ γὰρ εἰ τι ζῶον,
τοῦτ' ἤδη ἀνθρώπος, ἀλλ' εἰ τι ἀνθρώπος, τοῦτο ζῶον. ὁ γὰρ λόγος καὶ τὸ 15
ἐνεκά του καθολικώτερον, ὡς εἴρηται, ἐστὶ τοῦ βουλευέσθαι. τὸ γὰρ ἐνεκά
τού ἐστὶ καὶ ἐν τοῖς αἰδίοις, οἷον ὅτι λελόξωται ὁ ζωδιακὸς καὶ ἡ τοῦ ἡλίου
κίνησις λοξή, ἵνα γένεσις καὶ φθορὰ γίνηται κατ' Ἀριστοτέλην αὐτόν. τὸ
δὲ βουλευέσθαι οὐκ ἔχει χώραν ἐν τοῖς αἰδίοις. ἐστὶ γὰρ τὸ βουλευέσθαι καὶ

V 299^v ἡ βουλή ζήτησις τῶν ἐφ' ἡμῖν ἀμφιγνοουμένων πρὸς τι τέλος. ὅθεν δῆλον 20
ὅτι οὐχ ἤψαντο διαλεκτικῶν μεθόδων οἱ τὰ τοιαῦτα λέγοντες.

M 182 5 Ἀλλὰ καὶ εἰ οὐ βουλεύεται, φησὶν, ἡ φύσις οὐ μετέχουσα λόγου αὐτῇ,
πάντως ὁ διήκων διὰ πάντων κυβερνήτης νοῦς βουλεύεται, ὥστ' εἶναι τὴν
φύσιν ὀργανικὸν μόνον αἷτιον. ὡς λίαν πλατωνίζεις καὶ ἀμαθαίνεις, ὦ ἀν-
θρωπε. ἀναγκαῖον γὰρ ἐστὶ σοι λέγειν τὸν διήκοντα διὰ πάντων νοῦν καὶ 25
ἐφεστῶτα τοῖς πᾶσιν ἢ ἓνα εἶναι πολλοῖς ἴσως ὀνόμασι ταῖς διαφόροις ἐνερ-

B 218^v γείαις ὀνομαζόμενον, οἷον Βάκχον ἐν ἀμπέλοις, Δήμητραν ἐν πυροῖς, Ἀφροδίτην
ἐν συνουσίαις καὶ τᾶλλα ὅσα, ὡς ἐπὶ πολλῶν θεῶν ἐλήρουσιν Ἕλληνας, ἢ πολλούς.
πλὴν εἴτε τοῦτο εἴτ' ἐκεῖνο, τί φήσεις, εἰ τίς σε ἔροιτο, ἄρα ὁ διήκων διὰ πάντων
οὗτος νοῦς ὁ αὐτός ἐστὶν αὐτῇ τῇ φύσει ἢ ἄλλος; εἰ μὲν γὰρ ὁ αὐτός, ὀνομα μόνον 30
ψιλὸν ἢ φύσις καὶ οὐκ αἷτιον ὅλως. ἐστὶ δὲ ὀργανικὸν κατὰ σέ. ἄρα ἐστὶν ἄλλο τοῦ
κυβερνήτου νοῦ, καὶ ὄργανον κατὰ σέ αὐτοῦ τοῦ νοῦ, ᾧ ὑπὸ τοῦ νοῦ κινεῖται τὰ
κινούμενα. οὐ δοθέντος ἐστὶ ἡ φύσις χωριστὸν πάντως τῶν κινητῶν. ὅπερ
ἐστὶ ψεῦδος οὐρανόμηκες. συμπέφυκε γὰρ καὶ ἐμπέφυκεν ἡ φύσις τοῖς πράγ-
μασιν. ὄργανον δὲ ἐστὶν, ᾧ τὰ κινούμενα ὑπ' ἄλλου κινεῖται μὴ ἐμπεφυκότι 35
τοῖς κινουμένοις. εἰ γὰρ ἐμπέφυκεν, μέρος τι ἐστὶ τῆς οὐσίας τοῦ κινου-
μένου, οὐκ ὄργανον. ἔτι τὸ ὄργανον κινεῖ κινούμενον. τὸ δὲ τοιοῦτο πρὸ τοῦ
κινηθῆναι ἐστὶ τι ἐνεργεῖα δήπου. ἐστὶ γὰρ τι πάντως, ἐν ᾧ ἡ κίνησις. ὅπερ
εἰς ἄλλο τι οὐκ ἐνεργεῖα ὄν, ἀλλὰ δυνάμει κινεῖται, οἷον τὸ λευκὸν ἐνεργεῖα,
δυνάμει μέλαν, καὶ ἡ τοῦ λευκοῦ κίνησις πρὸς τὸ μέλαν. καὶ ἡ φύσις ἄρα, 40
εἴπερ ἐστὶν ὄργανον, ἐνεργεῖα ἐστίν.

6 Τί οὖν ἐστὶν ἡ φύσις; ἄρα τὸ σύνθετον; οὐδαμῶς. τοῦτο γὰρ τὸ ἀποτελού-
M 182^v μένον ἐστὶ καὶ φύσει ἢ κατὰ φύσιν, οὐ φύσις. ἀλλὰ ἡ ὕλη ἢ τὸ εἶδος; ἀλλ' ἐνερ-

cognataeque assimilat, ut si quis cupressum statim ad lecti figuram nasci posuerit.

Sed nihil aget natura, inquit adversarius, inconsulte, quae alicuius⁴ causa agat, rationeque procedat. O hominem caecum, qui videre non potest se ab universalioribus ad particularia affirmative descendere, cum contra facere debeat. Non enim, si quid animal est, hoc iam homo est; sed si quid homo est, hoc animal est. Ratio enim et alicuius causa aliquid effici universalius est quam consultare, ut dictum a nobis iam est. Quippe alicuius causa effici in rebus etiam perpetuis est, ut zodiacus et motus solis obliquus idcirco est, ut generatio et corruptio fiat, quemadmodum Aristoteles testatur. Consultandi autem ratio nullum in perpetuis locum habet. Est enim consultatio et consilium inquisitio rerum, de quibus ambigimus. Quamobrem parum attigisse doctrinam dialecticae eos, qui ita loquuntur, existimo.

15 Sed quamvis, inquit, natura ipsa non consultet, tamen gubernatrix ille mens, quae per omnia transit, consultat atque deliberat. Itaque fit, ut natura causa sit tantummodo instrumentalis. Quam bene Platonem sequeris, errasque cum eo, qui ita sentis! Dicas enim necesse est mentem illam, quae per omnia transit omnibusque insistit, aut unam esse aut plures, quamquam vario fortasse nomine pro variis officiis appelletur, ut Bacchus in vitibus, Ceres in frumentis, Venus in coitu et cetera, quae pro diis gentiles coluerunt. Verumtamen sive hoc sive illud dixeris, quid tandem respondeas, si quis te roget, num illa per omnia transiens mens idem cum natura ipsa sit, an diversa?
25 Nam si idem sit, naturae nomen tantum habetur, causa vero nullo modo est. Atqui tua quidem sententia causa est instrumentalis. Ergo natura diversa est a gubernatrice mente, et tua opinione mentis ipsius instrumentum est, quo moventur a mente ea, quae moventur. Quo dato erit profecto natura a rebus mobilibus separata, quod prorsus
30 falsum est. Inest enim in rebus suis cognataque est. Instrumentum autem, quo ea, quae moventur ab alio moveantur, non rebus ipsis, quae moventur, innatum est. Nam si esset innatum, pars substantiae rei, quae moveretur, esset, non instrumentum. Ad haec instrumentum movet, quod movetur. Quod autem ita movet, antequam moveatur,
35 aliquid actu est. Aliquid enim est, in quo motus sit, quod ad aliud

1 ἐνέργειαν V νοῦν ἐνέργειαν M νουενέργειαν B | 2 ἐν τοῖς φυσικοῖς M V] B om. ἐν | 6 οἶδε M V οἶον δὲ B | 7—8 ἀλλ' εἰ ἦν . . . βουλευεται M V ἀλλ' εἰ ἦν ἐν τῷ ξύλῳ, βουλευεται. εἰ γὰρ οὐκ ἂν βουλευετο, ὥστε δῆλον, ὅτι μὴ οὐσα ἐν τῷ ξύλῳ βουλευεται. εἰ γὰρ οὐκ ἂν ἐβουλευετο, οὐσα βουλευεται. B | 10 ἀφομοιοῖ M V] B om. | 13 καὶ λόγῳ προϊούσα M V] B om. | 17 οἶον B] M V om. | 22 φησιν M V] B om. | 26 ἓνα M V ἄρα B | 28 πολλούς M V πολλά B | 29 πλὴν M V] B om. | 32 αὐτοῦ M V ἀπὸ B | 38 ᾧ M V ἧ B | 39 οὐκ B om. | 40 ἄρα B add. ἐστίν

7 Arist. Phys. β 8. 199 b, 26 sqq. cf. supra 89, 6. | 12 cf. Bessarion. supra 89, 3 sq. | 22 cf. Bessarion. supra 89, 9 sqq.

V 300 γεία ταῦτα εἶναι πρὸ τοῦ συνθέτου κατ' οὐδένα δύναται τρόπον. οὐκ ἄρα
 B 219 ὀργανικὸν αἷτιον ἢ φύσις, ἀλλ' αὐτοῖς ἐμπεφυκὸς τοῖς πράγμασιν. βουλευέ-
 σθαι δὲ οὐ δύναται ὡσαύτως ἀεὶ ἔχουσα. ἡ δὲ βουλή περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ
 οὐκ αἰδίων, ἀλλ' ἐνδεχομένων. οὐδεὶς γὰρ περὶ τῶν αἰδίων καὶ ἀναγκαίων
 βουλευέται. οἱ δὲ λέγοντες τὸν θεὸν πρὸ τοῦ παραγαγεῖν τὴν φύσιν βουλή 5
 χρήσασθαι, ἀσεβοῦσιν ὑπ' ἀμαθίας ἢ καὶ δοξοσοφίας, πάντα εἰδέναι νομί-
 ζοντες, εἰδότες μὴθέν. ἡ γὰρ βουλή, ὡς εἴρηται, τῶν ἀμφισβητούντων ἐστίν.
 ὁ δὲ θεὸς οἶδε τὰ πάντα καὶ πρὸ τῆς γενέσεως αὐτῶν. τοῦτο γὰρ καὶ ἡ εὐσέ-
 βεια βούλεται καὶ ὁ λόγος αἰρεῖ. ὃν ἄλλοις βραχυλογοῦντες νῦν παραλείπομεν.
 τέθειται δ' ὁμῶς καὶ ἡμῖν πρὸς τὰ τοιαῦτα θεμέλιος ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς συγκρί- 10
 σεως τοῖν φιλοσόφοιν, ἣν περ ἤδη λατινικῶς γράψαντες ἐξεδώκαμεν.

7 Ἐρρωσο καὶ φιλοσόφει, καὶ εἴ τι κατὰ Πλατωνικῶν εἴρηται, σὴν χάριν
 εἰρήσθαι οἶου. οὐ γὰρ βουλόμεθα σε φίλον ὄντα σφόδρα πλατωνίζειν, αὐτοὶ
 μὴδ' ὄλως πλατωνίζοντες.»

Κεφ. δ' Ἀνασκευὴ τοῦ λόγου, ᾧ γε ὁ ἐναντίος πειράται δεικνύναι δια- 15
 φέρειν τὸ λόγῳ γιγνόμενον τοῦ ἕνεκά του γιγνομένου.

4, 1 Πρὸς ταύτας οὖν τοῦ Γεωργίου λαιδορίας μᾶλλον ἢ ἀντιλογίας αὐτῷ μὲν
 ἐκείνῳ ἐπιστείλαντες ἀντειπεῖν οὐκ ἐγκρίναμεν. οὐδὲν γὰρ ἡμῖν ἔτι καὶ αὐτῷ
 κοινὸν εἶναι βουλόμεθα. ἅπαξ γὰρ ναυαγήσαντα δις πλέειν εὐήθες. καὶ ἡμεῖς
 ἀδόλως τε καὶ καθαρῶς ὡς φίλῳ αὐτῷ χρώμενοι περὶ πεντεκαίδεκα ἔτη 20
 καὶ μὴδὲν δεινὸν ὑπολογιζόμενοι — οὐ γὰρ ἀφιστάμεθα τῷ ἔργῳ αὐτοὶ οὐδὲ
 ὑποπτεύειν περὶ ἐκείνου ἐδυνάμεθα — ἄλλογα ἂν ποιοίημεν, ἣν καὶ αὐθις
 ἀπατηθῶμεν, οὐ νῦν οὐδ' ἅπαξ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις πρότερον ἡμᾶς
 ἀφεκτέον αὐτοῦ εἶναι διδάξαντος. σωφρονοῦντος γὰρ ἀνδρός, τοιούτων
 ἀπαλλάττεσθαι φίλων. ὡς ἂν δὲ ὁμῶς μὴ ἢ τισιν ἄλλοις δόξη ἢ αὐτὸς νομίση 25
 τῷ παντελῶς ἀνέλεγκτα καταλελοιπέναι τάκείνου, ὡς ἂν τινος ἀληθείας ἐχό-
 μενα μὴ ἐλέγξαι, ἐρῶ τὰ δοκοῦντά μοι περὶ τῶν προκειμένων ἀληθῆ εἶναι,
 καὶ δεῖξαι πειράσομαι τὸ μὲν μηδαμῶς ἐναντιοῦσθαι τῇ Ἀριστοτέλους δι-
 δασκαλία, ἅπερ αὐτὸς οἶεται ἐναντία εἶναι ἐκείνῳ, τὸ δὲ ἅπερ αὐτὸς πρὸς
 κατασκευὴν τῆς ἰδίας δόξης ἐκτίθησι, μὴ ἄνευ πλάνης λέγεσθαι μὴδὲ δια- 30
 φέρειν μὴθέν ὑθλων τινῶν γραϊδίων. ἐροῦμεν δὲ οὐ πρὸς πάντα ἀπλῶς μά-
 ταιον ἐσμὸν λόγων συνείροντες, ἀλλὰ πρὸς τὰ καιριώτατα ἐνιστάμενοι μόνον,
 καὶ μάλιστ' ἐπεὶ γε πρὸς ταῦτα ἀνάγκη διὰ πλειόνων τῆς τοῦ πράγματος
 ἕνεκα σαφηνείας εἰπεῖν, συγχωροῦντες αὐτῷ, καὶ εἴ τι ἡμῖν ἀληθῶν ἐλέγχων
 ἀπορία λαιδορεῖται, ἐπὶ πορνιδίου γυναιίου τινὸς πλεονεκτήματι μέγα αὐχεῖν. 35

2 Αὐτίκα φησὶ τὸν λόγον ἐπὶ πλεόν τοῦ ἕνεκά του εἶναι μὴδὲ πᾶν τὸ λόγῳ
 γιγνόμενον ἕνεκά του γίνεσθαι, ἀλλὰ πᾶν τὸ ἕνεκά του γίνεσθαι λόγῳ, πρᾶγμα
 λέγων αὐτῷ τε μόνον δοκοῦν. τὸν γοῦν λόγον οὐδεὶς ποτ' ἐπὶ πλεόν τοῦ
 ἕνεκά του εἴρηκε, καὶ οὐ τούναντίον πῶς ἐστὶν ἀληθές. τίς γὰρ δρῶν κατὰ
 λόγον οὐχὶ καὶ ἕνεκά του ποιεῖ, εἴ γε ὁ λόγος, ᾧ τι γίνεται, αὐτῇ ἢ αἰτία ἐστίν, 40
 δι' ἣν ἕνεκά του πράττεται; διανοεῖται γὰρ δήπου καὶ διαλογίζεται ὁ πράττων
 τι, πότερον ὀρθῶς τε καὶ εὖ πράττει. τό γε μὴν τὸ εὖ τε καὶ τάγαθόν σκο-

M 183
 V 300^v